

ВИКЛИК ЧАСУ: ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВІЙСЬКОВОГО ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В УКРАЇНІ: КОНЦЕПТУАЛЬНО-ЕМПІРИЧНІ ОСНОВИ

Серьогін Ю.В. Виклик часу: Основні напрямки військового виховання молоді в Україні. В статті викладено основні положення концепції впливу психофізіологічних факторів на формування, розвиток і виховання патріотичних якостей у сучасної молоді, виходячи як багатовікових традицій народу України в його боротьбі за свою державність і незалежність, так і сучасних ідей українського державного патріотизму, вірності військовому обов'язку і усвідомленої готовності на захист Батьківщини.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, військові народні традиції, національна свідомість, виховання військовослужбовця як розвиненої особистості, вірність військовому обов'язку.

Серёгин Ю.В. Вызов времени: Основные направления воинского воспитания молодёжи в Украине. В статье изложены основные положения концепции влияния психофизиологических факторов на формирование, развитие и воспитание патриотических качеств у современной молодёжи, исходя как из многовековых традиций народа Украины в его борьбе за свою государственность и независимость, так и современных идей украинского государственного патриотизма, верности воинскому долгу и осознанной готовности к защите Родины.

Ключевые слова: военно-патриотическое воспитание, войсковые народные традиции, национальное сознание, воспитание военнослужащего как развитую личность, верность воинским обязанностям.

Постановка проблеми. Виховання молоді взагалі і особливо її військово - патріотичне виховання, яке було створене самим народом і засноване на народних традиціях, має, як стверджував К.Д. Ушинський, таку виховну силу, якої немає в найкращих системах, що ґрунтуються на абстрактних ідеях чи запозичених в іншого народу. На його думку, кожен народ має свою систему виховання, яка відповідає його характерним рисам. Він також вважав, що «виховання бере людину всю, якою вона є, зо всіма її народними і поодинокими особливостями, - її тіло, душу й розум...» [5, с. 51]; «...виховання завжди знайде відповідь і допомогу в живому і сильному почутті людини, яке впливає набагато сильніше за переконання, сприйняте тільки розумом, або за звичку, вкорінену страхом покарань ...» [5, с. 106].

Він також вважав, що зміст поняття «**виховання**» не можна зрозуміти повною мірою без розкриття генези поняття «**педагогіка**» як науки, що походить від грецьких слів «пайди» - *δίτι* і «аго» - *веду*, тобто «**дитоводіння**». У дослівному перекладі *paidagogos* означає «проводир дітей». Слово, яке прийшло до нас із стародавньої Греції, в якій педагогом називали раба, що брав за руку дитину свого господаря і супроводжував її до школи. Поступово, з часом, слово педагогіка стало вживатися більш загально: для визначення мистецтва вести дитину протягом життя, тобто **виховувати, навчати**, давати **освіту**. В подальшому накопичення знань про виховання і навчання спричинило виникнення окремої науки про виховання – **педагогіки**, яка і стала наукою про виховання і

навчання дітей.

Однак в середині ХХ століття людство зрозуміло, що кваліфікованого педагогічного керівництва потребують не лише діти, а й дорослі. У зв'язку з цим, у деяких країнах замість терміна «педагогіка» почали вживати терміни «андрагогіка» (від грецького *andros* - чоловік і *ago* - вести). Як наслідок з того часу педагогіка, поєднуючи свої зусилля з психологією, значно розширила межі свого впливу на людину, охопивши як виховання людини в цілому так і військове виховання. Саме тому вірним буде твердження, що сучасна педагогіка і сучасна психологія - це науки, які разом сприяють формуванню у людини як психічної стійкості, так і слугують патріотичному і військовому вихованню.

Більше того, у даному випадку поняття «виховання» треба розуміти у широкому - психосоціальному сенсі слова, включаючи до його змісту навчання, виховання, розвиток, формування і самовдосконалення психіки особистості вихованця.

Разом з тим, будемо вважати, що «*виховання* - це процес планомірного і цілеспрямованого впливу на свідомість, підсвідомість, емоційно-почуттєву, волю та мотиваційну сфери людини з метою підготовки її до життєдіяльності. Закономірності виховання людини зумовлені закономірностями розвитку і формування її як соціальної істоти; законами діяльності людей (у вигляді принципів і правил виховної діяльності); специфічними законами процесу виховання, що проявляються в його структурі, співвідношенні компонентів, зовнішніх і внутрішніх факторів» [1, с. 19].

Мета статті. Показати, виходячи із аналізу впливу психофізіологічних властивостей на військове - патріотичне виховання молоді в Україні, що базується на багатовікових народних традиціях, які повною мірою відповідають як характерним рисам гармонійного формування, так і розвитку військовослужбовця як особистості.

Поняттю «*військове виховання*» можна дати таке визначення: це процес цілеспрямованого, систематичного, організованого і планомірного впливу на свідомість, підсвідомість, пізнавальну, емоційно-вольову та мотиваційну сфери особистості військовослужбовця з метою формування у нього наукового світогляду, високих моральних, громадських і військово-професійних якостей для забезпечення всебічного і гармонійного розвитку його особистості та ефективного виконання ним службових обов'язків в умовах мирного і воєнного часу.

«*Виховання воїнів* - це головна складова частина військово-педагогічного процесу в Збройних силах України, яка є складним соціальним явищем. Воно спрямоване на формування у вихованців наукового світогляду, особистісних рис громадянина України на основі відродження традицій національної свідомості й самосвідомості, військового (військово-професійного), морального, правового, фізичного, екологічного розвитку, досягнення високого морально-психічного стану особового складу, згуртування військових підрозділів і частин, підтримання їх готовності успішно вирішувати різноманітні та багатогранні завдання військової служби як в мирний, так і воєнний час» [1, с. 113].

У теорії військового виховання провідним та найпоширенішим поняттям є

виховний процес. У зв'язку з важливістю цього процесу досить актуальним є з'ясування його змісту. Це пов'язано ще й з тим, що у педагогічній науці немає чіткого однозначного визначення категорії «процес виховання чи виховний процес». Вихідними поняттями є «процес» і «виховання».

Саме поняття «**процес**» походить від латинського слова «**processus**», що означає проходження, просування вперед. У словнику іншомовних слів даються такі визначення процесу:

1) «Послідовна зміна предметів і явищ, що відбувається закономірно».

2) «Сукупність низки послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату» [4, с. 557].

«**Процес**» - це зміна стану системи виховання військовослужбовців як цілісного військово - педагогічного явища, послідовне поступове просування вперед для досягнення цілей виховання, розвитку і психічної підготовки військовослужбовців та військових підрозділів, гармонійного формування і розвитку особистості військовослужбовця.

«**Виховання - процес** цілеспрямованого, систематичного формування **особистості**, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів» [3, с. 53] Цікавим в дефініції С.У. Гончаренка є те, що він для визначення змісту «виховання» використовував філософське поняття «процес», тобто навчання має процесуальний характер і не може існувати без нього. Інакше втрачається сенс існування цього соціально-педагогічного явища, зникає його гуманний зміст, губиться особистість вихованця, не досягається мета виховання.

«**Процес виховання** - цілісний процес, у якому органічно поєднані **змістовна і процесуальна** сторони. **Змістовна** сторона процесу виховання характеризує сукупність виховних цілей. **Процесуальна**. - характеризує самокерований процес педагогічної взаємодії вчителя й учня, що включає організацію і функціонування системи виховної діяльності й самовиховання учнів, спрямованої на реалізацію виховних цілей і формування позитивного досвіду самовдосконалення учнів» [3, с. 276]. Його основним завданням є формування і розвиток особистості вихованця на основі наукового світогляду, духовності, активної життєвої настанови, переконаності, сукупності знань, навичок, умінь, основ професійної майстерності.

Виховний процес передбачає виникнення певних відносин між його учасниками: вихователями і вихованцями, які є центральними постатями цього процесу. Його ефективність в основному залежить від характеру і змісту взаємодії, яка виникає між ними. Ця взаємодія має бути активною, змістовною, усвідомленою. Сучасні гуманістичні педагогічні концепції - гуманістична педагогіка, педагогіка співробітництва і особистісно-орієнтована педагогіка - особливу увагу звертають на формування між вихователями і вихованцями суб'єкт - суб'єктних взаємин. Характер цієї взаємодії є суттєвою характеристикою сучасного виховного процесу.

Процес виховання **військовослужбовців** - це динамічне і складне явище, яке здійснюється на основі цілеспрямованого й організованого впливу на ро-

зум, почуття, волю **воїна з метою** формування його **всебічно і гармонійно** розвиненої **особистості**.

Специфічними ознаками процесу виховання військовослужбовців Збройних сил України є: систематичність; цілісність, комплексність, планомірність; двобічність; неперервність і тривалість; багатогранність завдань і різноманітність змісту; залежність від специфіки військово - професійних завдань і необхідності формування громадянина України; багатство форм, методів і засобів виховного впливу; поступове виявлення результатів виховних впливів. Глибоке і правильне їх розуміння сприяє якій організації та ефективному проведенню цього цілеспрямованого, різнопланового і змістовного військово-педагогічного явища.

Під поняттям «**зміст виховання військовослужбовців**» розуміється система духовних, наукових і військово-професійних знань, навичок, умінь, норм і правил поведінки, оволодіння якими забезпечує формування гармонійно розвиненої, суспільно активної особистості - громадянина України, його залучення до загальнолюдських, національних і військових цінностей, освоєння ним світоглядних, морально-етичних властивостей, формування їх індивідуальності та готовності до захисту Батьківщини» [1, с. 158].

Зміст виховання відбивається в основних напрямках виховання військовослужбовців. Наприклад, у **Збройних силах Росії** основними напрямками виховання військовослужбовців є державно-патріотичне, військово-професійне, духовно-моральне, соціально-правове, екологічне і фізичне [2, с. 248].

Напрямами військового виховання молоді у **Збройних силах України** є:

- військово-професійне;
- національне;
- моральне;
- розумове;
- естетичне;
- соціально-правове;
- екологічне;
- фізичне.

Військово-професійне виховання спрямоване на формування системи якостей, необхідних військовослужбовцям для виконання завдань в умовах мирного і воєнного часу. Предметом такого виховання є військово-професійна компетентність військовослужбовців, опанування воїнським етикетом.

Мета військово-професійного виховання – формування морально бойових і психічних якостей у військовослужбовців, які забезпечують ефективність їх дій в умовах мирного і воєнного часу.

«**Національне виховання** – це історично зумовлена і створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших

форм соціальної поведінки, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь» [3, с. 229]. **Національне виховання** також передбачає широке розповсюдження серед військовослужбовців конституційних і правових норм, дер-

жавної політики, патріотичних думок, формування у свідомості воїнів почуття честі, совісті, любові до **Української держави**, гордості за **Батьківщину**, готовності до її захисту.

Отже, **мета національного виховання** - формування національної свідомості, самосвідомості та патріотизму у військовослужбовців.

Суттєвою відмінністю національного виховання українських військовослужбовців має бути його спирання на загальнолюдські цінності, серед яких К.Д.Ушинський чітко визначав такі: **народність, класицизм, наука, християнство**.

Основною, базовою і визначальною складовою частиною змісту виховання військовослужбовців є **моральне виховання**. «**Моральне виховання** полягає в цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального почуття й формуванні звичок і навичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології» [3, с. 216]. Воно залежить від моралі - однієї з форм суспільної свідомості, сукупності загальноприйнятих норм, принципів і правил, що регулюють поведінку людей.

Методологічною основою морального виховання є етика. **Етика** - наука про мораль, її природу, структуру та особливості походження й розвитку моральних норм і взаємовідносин між людьми в суспільстві.

Військова етика розглядає ці проблеми у військовій сфері. Оскільки моральність має суспільний характер, то і під нормами моральності слід розуміти вимоги суспільства до поведінки людей у певних ситуаціях, а стосовно військовослужбовців - в умовах військової служби. Дотримання їх необхідне для підтримання і узгодження життєдіяльності військовослужбовців, їх соціальної взаємодії, узгодження службових і особистих інтересів.

Метою **морального виховання** є формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній бойовій діяльності.

Зміст **морального виховання** - виховання любові, поваги до батьків і старших, вірності у дружбі та коханні, вірності традиціям і **Бойовому прапору**, свідомого, творчого ставлення до виконання службових обов'язків, особистої відповідальності за оборону і безпеку України, сумлінного ставлення до вимог **Військової присяги**, статутів **Збройних сил України**, **наказів** командирів і начальників, побратимства, формування поваги до **Конституції та законів України**, шанобливого та бережливого ставлення до України, до рідної землі, любові до рідної мови, вірності ідеям, принципам народної моралі та духовності, шляхетного ставлення до жінки, уміння захищати слабших, турбуватися про молодших тощо.

У Збройних силах України **моральне виховання** має відбуватися на національному ґрунті шляхом засвоєння національних норм і традицій, багатой духовної культури українського народу, тих моральних якостей і норм, які є регуляторами взаємовідносин у нашому суспільстві, узгодження дій і вчинків. Ці норми конкретизуються в моральних цінностях, моральному ідеалі, моральних принципах та відповідно підтримуються авторитетом громадської думки, прикладом, звичкою. **Особлива увага** має приділятися засвоєнню військовослуж-

бовцями норм і традицій воїнського етикету.

Основними методами морального виховання є переконання, заохочення тощо. Результатом морального виховання військовослужбовця має бути формування моральної свідомості, на її основі - моральної культури, прищеплення навичок і звичок гідної поведінки.

Процес морального виховання воїна здійснюється у взаємозв'язку з інтелектуальним розвитком особистості та формуванням емоційно-вольових якостей. У комплексі вони становлять духовну сферу особистості. Духовність українського народу і його матеріальна культура мають складати серцевину морального виховання військовослужбовців.

Розумове виховання - важлива складова частина всебічного розвитку особистості військовослужбовця, підготовки його до життя і військової діяльності. Мета розумового виховання - розвиток мислення і пізнавальних здібностей військовослужбовців.

Основним завданням розумового виховання військовослужбовців є формування **наукового світогляду**, який являє собою цілісну систему військово-професійних, політичних, філософських, правових, психологічних, педагогічних, естетичних та інших понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають їх ставлення до оточуючої дійсності і самих себе.

Науковий світогляд військовослужбовця формується у військово-педагогічному процесі, в ході проведення різноманітних виховних заходів, у процесі активної участі в життєдіяльності військового підрозділу і держави.

Соціально-правове виховання спрямоване на формування правової свідомості та культури воїнської праці, повсякденної життєдіяльності у відповідності з вимогами законів, військових статутів, загальноприйнятих норм і принципів поведінки. Воно пов'язане з формуванням поваги до **Конституції** та інших законів і правових актів **України**.

Основними завданнями **правового виховання** військовослужбовців є доведення до воїнів законів і нормативних актів України та допомога в їх усвідомленні; систематичне інформування військовослужбовців з актуальних правових питань; формування правової свідомості військовослужбовців тощо.

Естетичне виховання - складова частина змісту виховання військовослужбовців, яка безпосередньо спрямована на формування і прищеплення естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси у всіх сферах діяльності.

Основні форми **естетичного виховання**: використання естетики оформлення наочної агітації, світлиць, навчальних класів, участь у художній самодіяльності, в організації дозвілля, удосконаленні побутових умов тощо.

Екологічне виховання спрямоване на усвідомлення вихованцями природної феноменальності людини, яка повною мірою відповідає за життя і умови життєдіяльності на Землі. Основними завданнями екологічного виховання є нагромадження екологічних знань та їх усвідомлення; прищеплення любові до природи, бажання берегти та примножувати її; формування навичок і вмінь дія-

льності у природі.

Фізичне виховання - це складова частина загального виховання військово-службовців, спрямована на зміцнення здоров'я й загартовування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок і вмінь. Воно має відбуватися в єдності з розумовим, моральним, військово-професійним і естетичним вихованням.

Мета **фізичного виховання** - формування фізичної культури, спроможності переносити фізичні навантаження, пов'язані з виконанням службового обов'язку.

Досвід сучасних збройних конфліктів довів велике значення фізичного виховання, фізичної підготовки військовослужбовців для їхньої готовності переносити та витримувати ті значні навантаження, що припадають на долю воїнів. Це вимагає систематичного проведення його в кожному підрозділі, в кожній частині Збройних сил України.

Всі напрямки виховання військовослужбовців мають створити гармонійну цілісність, забезпечити єдність виховного процесу у Збройних силах України, ґрунтуватися на ідеях українського державного патріотизму, вірності військовому обов'язку і готовності до захисту Батьківщини. Ефективна реалізація цих напрямків виховання військовослужбовців дає можливість формувати всебічно і гармонійно розвинену особистість.

Список використаних джерел

1. Військове виховання / За ред. В. В. Ягупова. - К: Graphic&Design, 2002.
2. Военная психология и педагогика / Под ред. В.Ф. Кулакова. -М.: Изд-во «Совершенство», 1988.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. - К: Либідь, 1977.
4. Словник іншомовних слів. – К., 1977.
5. Ушинський К.Д. Твори: в 6 т. – К.: Рад. шк., 1954. - Т. 1.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Military education / ed. by V. Yagupov. – К.:
2. Military psychology and pedagogy / ed. by S. V. Kulakov. – М.: «overshenstvo»
3. V. S. Goncharenko Ukrainian pedagogical dictionary. – К.: Lybid, 1977.
4. Dictionary of foreign words. – К., 1977.
2. Ushinsky K.D. Works: in 6 T. – К.: Soviet school, 1954. – Vol. 1.

Seryogin Y. V. Challenge of the time: The main direction of military education of today's youth in Ukraine: conceptual and empirical foundations. The article is devoted to the main provisions of the concept of psychophysiological regularities of the military education of youth, conducted on the basis of theoretical and empirical results of the laboratory of age physiology of the Institute of psychology named after G. S. Kostyuk NAPS of Ukraine. Studies have shown that education in general is the process of systematic personality formation, due to the laws of social development, influence of many objective and subjective factors. In turn, the military education is a purposeful process of formation of moral-combat and psychological qualities of the personnel who ensure the efficiency of their actions in peace and wartime. Prospects for future research are to identify the main factors of military-patriotic education of modern youth and development on this basis, concrete measures and practical recommendations on psycho-physiological support the effectiveness of military personnel in peace and wartime.